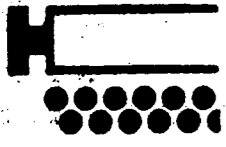

קינה על אהבות אבודות

על קובץ סיפוריו החדש של יצחק בן-נר, "אחרי הגשם"

ביקורת

מאת יוסף אורן

יצחק בן-נר: "אחרי הגשם", הוצ' כתר 1979, 85 עמ'.

שלושה סיפורי אהבה כינס יצחק בן-נר לקובץ "אחרי הגשם". ובתחומי הרחבים של הנושא, בחר לספר על אהבות שגוועו, על אהבות שהותירו את גיבורי עירייה ואובדים. כל הסיפורים ממחישים את הרגע שבו מתודעים הגיבורים אל הנדיעה, שמכאן ואילך נידונו לחיים שאין טעם רב לחיותם, כי העיקר יחסר בהם — אותו מיסתורין שמגולם בהימשכות אל הזולת, על שום שבקשר ביניהם מתחילה אותה התהוות שכולה בריאה: נס תהו-לדה ופלא ההתחיות.

כשלוש חיייהם של הגיבורים איננו מסוכר בטעות אישיות. גיבוריו של בן-נר אינם אנשים טועים, שהחמיצו את אושרם שעה שבחרו באותו מהלך ובאותם מעשים אשר הרחיקו אותם מאהבותיהם. כשלושה מוסבר בעזרת הסבר הרבה יותר עקרוני והרבה יותר מוחלט — בהתערבותה האכזרית של ההיסטוריה במהלך חייהם. המאורעות ההיסטוריים גוזלים מהם את אושרם הפרטי. ובהציגו את גיבוריו כאנשים שהוטעו והולעו ע"י מאורעות כאלה, מגלה יצחק בן-נר את היסוד הדטרמיניסטי שבהשקפת עולמו — את אמונתו בפאטאליזם ההיסטורי כמניע את גורלם האישי של האנשים בכל תקופה.

הסבר גלוי

רצון זה, להסביר את מצבו של האדם כתוצאה של תהליכים ומאורעות שלא בחר בהם ושלא היתה לו שליטה עליהם, הוא שמצדיק את ביצוע פעולת-הסיפור מפיו של "מספר" שהוא מקורב ביותר אל דמות הגיבור. "מספר" כזה מסוגל לתת פתרון פה לדמות הגיבור ולאפשר מבע לפנימיותו, אך בו בזמן הוא שומר לבן-נר את האפשרות לשקף את המציאות ההיסטורית שעל ריקעה מתחללת אתה התהוות פנימית בגיבורו.

יתר על כן: בניגוד למוסכם, שידיעה ה"עולם הפנימי של דמות הגיבור ע"י "מספר" נועדה להעלות הסברים שאינם בגלוי הופך בן-נר את בקיאותו של "המספר", בעולמו הפנימי של הגיבור, להופחה שהי הסבר למצבו ולגורלו אינם בסמיו, כי אם דווקא בגלוי — במציאות ההיסטורית המשרתת לכלולנו. ואמנם, למדת ש"המספר" מצטייר לנו כמזהה עם גיבוריו בשל ייסורי ריחם, אין הוא מסכים לפרשנותם. הבנתו שונה מהבנתם — וזוהי כמדומה יסוד המתח בין הטמון בכל אחד מסיפורי הקובץ, המתח בין נטייתם של הגיבורים להסביר את אובדנם בטעותיהם, ובין נטייתו של "המספר" להסביר את אובדנם בהתערבותה של ההיסטוריה בגורלם. הם מאמינים, שלא פעלו אחרת היו התיצאות אחרות, והוא מעיד,

חוזרת ומחטטת בתוך זכרונותיה, חוזרת ומתפשטת אחר טעויותיה, חוזרת ומאשימה את עצמה בכשלונותיה, ולבסוף גם פורקת את ייסוריה בכפי, במקום לאגור כוח ולהתמרד נגד הגורל, שדלדל את חייה וגזל ממנה את אושרה.

סיבת אובדנה של עתליה מקבל הסבר דווקא בסימו של הסיפור. כאשר היא ממרת ברכי בורעותיה של אביה, היא פונה אליו בשפת ילדותה, בגרמנית, שבה לא דיברה מאז היתה בת שבע, יתומה מאם, שהצטרפה יחד עם אביה לקיבוץ בפלשתינה. אוטיליה הופכת לעתליה, אך חילופי המקום והזהות אינם מוחקים את תבניות התשתית שלה. ליבה נושא אותה הרחק מכאן ומענייני גיהם של האחרים אל העולם הקסום והמסתיורי של ילדותה: "בכתה ל', כתבה לעצמה סיפור כזה, איך אמה באה אליה בחלום, מן התמונות המצהיבות ומשכה אותה ליערות האשוח, לגרגרי הפטל, למשטחי השלג ולמותלות של מולדתה" (31). באותה שנה ממש, בגיל שש-עשרה, היא משלמת את המחיר עבור געוועיה אלה, המושכים אותה אל הצייד המבוגר והמודקן גרגורי מוצקין: "איש מפתורין הוא זה וכבר היא יכנה עת" (16).

וכמו לא למדה את לקה אינטימה ע"י מוצקין, היא חוזרת ונענית לגעוועים הטמריים, סמוך לכך, בקשר שהיא יוצרת עם מתי חממי, שעתידי להיות בעלה: "לה תי שתיקותיה פודות גדולות, עולמות אחרים כ"א, אלה, בערפל; אורות רחוקים מעבר לביצות. כל ימיה, תאבנת פודות-עד היתה, וכל האחרים גלויים כל כך היו. משעממים כל כך" (15). אך משקרבה אליו נוכחה לדעת ששום סוד אינו מסתתר מאחורי שתיקותיה וקדרור. תו גם מאהבה היחיד, ברייכובא, שהעליה פעם אחת בלבד להופכה מחדש ל"אוטיליה אסקטנה, הנודדת על פני כל אירופה החרבה" (32). איבד לאחר מכן את קיסמו. מאז דחתה את כל המתורמים, "אולי משום שחשתי, כל תמיד תיוותר לבד. עם כל אחד מאהוביה היתה לבד. טעמו של המפתורין המושך הזה — כל פעם סוד אחר; כל פעם מסך-ערפל אחר, מסכה אחרת, מנהרה אחרת ללכת בה — פג ומתקחה מקץ זמן ואני לבד. משהו לא בסדר אתי. משהו פגום בי. אני רוצה כל כך שיאהבוני, עד שאוהבים אותי. ואז מואסת אני באהבה ומתרחקת" (22).

זכר חולפים חיייה ומתבזבזים, היא מקוננת באגני ד"ר מעודד: "החיים עוברים ושום דבר לא קורה, דוקטור. שום דבר. הכל טובע בשיממון עכור, צהוב שכזה; שיממון מר שכזה" (30). וביום האחרון לשהותה בקיבוץ היא סוקרת אותו במבט אחרון: "מקום מיותר שכזה. מקום מגוון שכזה — הכל שחון כזה, מקולל, חסר חיים, ללא תנועה; בלי ממשות" (7-8). המקום הזה נועד להשרף" היא מסיקה, וכאשר היא שורפת את מתכונ החציר של המשק, "מידה של הנאה צפה ועולה בה. שיזעו, שידבק האפר בעורם. שילללה בחמתם. — מיום ליום אני נטרפת. אני טובעת,

אלל, בים השגעון, ים ללא חופים. אני טובעת ואין לי איש לאחוז בו. אבל עתה אינה מפתחת. שיהא כך. המטרופים רואים יותר, מבינים יותר, אוהבים ושונאים יותר. הם שירשו עולם אחר, מרהיב, מסנוור בי יופיו. הכל יאבד, הכל ישרף — ומן האפר יבצצו הדשא הירוק ועינות המים הזכים" (8). ממש ככאותו שיר-ילדים ישן, שמעולם לא ויתרה על החלום שמגולם במילותיו הפשוטות.

היחיד — וההיסטוריה

אלא שחזונה לא יתגשם. הקיבוץ יעמוד על תילו, ורק היא תורחק ממנו לחיות בבדידות את שלושים השנים הבאות. יאס סברה לתומה, שהבינה את סיבת אומללותה ואת הסיבה לחייה שבזבזו — אין היא אלא טועה. מקצת האמת טמונה, כמובן, באותם יחסים שהיא פורשת בינה ובין הקיבוץ, אך רובה של האמת אינה ידועה לה. מרגע שעברה עם אביה מגרמניה לא"י, נכנסה בעילה של ההיסטוריה והצטרפה לתברה ששואפת בקנאות אל תכליותיה. ר"י היא, עתליה, נועזה להתייצב מנגד, "להתייצב לבד, מבוזה, שנואה שונאת ובוזה, מול כולם" (33). היא סירבה להצטרף למיסדר ולחיות על פי חוקיו. ברייכובא מאהבה הבין זאת, וכשהפך את הכללים, משום שנטה אחרי יצירתו, ירה בעצמו. גם נטע בתה חשה בזרותה ונשמרת מפניה, מתרחקת ממנה — הזרה, האחרת, העוסקת בעצמה בלבד וגם בחיטוטיה המכאיבים אינה אלא מפנקת את עצמה.

היא רשאית להרגיש עצמה צודקת, ואף להתמרמר, מדוע כופים עליה את זיכרו של מתי. היא יכולה להתקומם על כך, ואף לשאול בהגיון רב: "איזו ארץ היא זו שבה אנו, החיים, חולקים את חיינו עם המתים, חלק כחלק?" אך להיסטוריה יש הגיון אחר, ומשום שהתעקשה להתייצב נגדה, תוקע מהחברה, תיוגה בשולי הדרך לבדידות ולפחדיה, כדי שלא תפריע להולכים במלוכד להגשים חזון מלהיב. בתוך מחנה זה היא מתפקדת כנביא וזרוב, בעצם געוועיה לאור שר פרטי ולסיפוק אישי. היא חווה שחורות, מגניבה חידק של טפק ולבסוף גם מבעירה את הבית על יושביו — והיא לא תינקה? עימות דומה, בין הבנתו של היחיד ובין הגיונה של ההיסטוריה, מובלט גם בסיפור "ברגר". גם בסיפור זה מתמלא פרק הזמן הקצר של פעולת-הסיפור, שעות אחדות שבין הבריחה מהכלא וההילכדות מחדש בידי שוטרי הבולשת הבריטית, מתרומתם של כל תולדות חייו של הגיבור, הנדחסים אל פרודת זמן זו. יתר על כן: אף בסיפור זה פרודת הזמן של פעולת-הסיפור מדגימה את סיבת כשלון חייו של ברגר, כפי שכל תולדותיו, המשותתים בהזדמנות זו, מסבירים אותה.

(מאמר ראשון. המשך בעמ' הבא)